

FRIDTJOF NANSENS „ESKIMOLIV“ - BAKGRUNN OG PERSPEKTIV

I 100-ÅRET FOR HANS FØDSEL

Av mag. art. *Helge Kleivan*

Fridtjof Nansens død i 1930 betød avslutningen på et livsverk, som var så rikt på resultater og omfattet så mange sider av menneskelig virksomhet, at det selv med en internasjonal målestokk må betegnes som enestående. Når jeg i 100-året for hans fødsel vil minnes dette livsverk ved å ta utgangspunkt i hans overvintring i Vest-Grønland 1888–89 og „Eskimoliv“ – den bok som ble resultatet av denne ungdomsopplevelse – så kan det for en overflatisk betraktning synes å være en alt for snever synsvinkel. Men som vi skal se, fører den oss inn i sentrale deler av Nansens idéverden og senere innsats. Samtidig håper jeg fra hans opphold i Vest-Grønland å trekke fram opplysninger som vil være ukjent for en del av leserne.

Vi vet alle hvordan Fridtjof Nansen sammen med sine fem kamerater i 1888 kjempet seg gjennom Østgrønlandsstrømmens ismasser, nådde inn til land og, som de første, beseiret innlandsisen i en marsj fra øst til vest. I planene for denne ekspedisjon hadde man regnet med å nå et av de siste skip til Europa allerede samme høst. Denne del av planen måtte oppgis og skifarerne tilbragte en vinter i Godthåb-området. Etter strabasene på innlandsisen kunne Nansen nå ha hvilt ut og nydt gjestfriheten i kolonimiljøet i Godthåb. Men som så mange ganger siden i livet, grep han en situasjon han mot sin vilje var havnet i og utnyttet den på en overraskende positiv måte.

Til tross for tanken om å nå siste båt hjem hadde Nansen nok overveid muligheten av at det kunne bli nødvendig å tilbringe en vinter på vestkysten. Dette får vi en antydning om allerede av det faktum at han den 12. mars 1888 – etter et grundig studium av Grønlands-litteraturen – holdt foredrag om Grønlands innbyggere¹ i „Selskabet til Videnskabens Fremme“ i Bergen. Videre søkte han kort før avreisen til Grønland sammen med to av ekspedisjonsdeltakerne hjelp hos H. J. Rinks hustru, Signe Rink, for å få litt innsikt i det grønlandske språk. I et brev forteller fru Rink at Sverdrup begynte de korte øvelsene, men tungen hans ville ikke føye seg for

de vanskelige lydene. Dietrichson derimot klarte seg bedre. „Jeg havde underlig nok udseet disse to til ekspeditionens selvskrevne orakler og tilbød slet ikke Nansen at prøve,“ skriver hun. „Saa sagde han ligesom lidt skuffet: „Maa jeg ikke ogsaa faa lov?“ Og han tog fat med sit tiltalende alvor og sin ihærdighed.““ Hun legger til at grønlenderne selv vitner om hvorledes han merkværdig godt lærte å underholde seg med dem. Fru Rink sikter her til beretninger som flere grønlendere skrev i „Atua-gagdliutit“ om Nansens opphold på vestkysten.

I det følgende avsnitt skal vi la to av Nansens grønlandske venner, Arkaluk og Weleme, fortelle litt om hans opplevelser vinteren 1888–89. Ved siden av at vi her får dypere forståelse av hans forhold til grønlenderne, blir vi slått av hvor intenst han streber etter å leve med i deres dagligliv.

To grønlendere forteller².

Arkaluk:

— „Da de så hadde fått visshet for at de måtte overvintre her, skaffet de seg straks kajaker og dro ut på havet når været var noenlunde bra. Til å begynne med hadde de tatt forholdsregler som skulle beskytte dem mot å kandre, men det var merkværdig hvor snart de fikk øvelse. Nansen rodde snart uten vanskelighet akkurat som vi grønlendere.

I slutten av november våknet vi en morgen med dårlig vær. Det var vind og sne, men likevel ville grønlenderne på stedet dra ut på fangst, og Nansen fulgte dem. Han ville drive jakt på ærfugl. Det snedde uten stans, alt ble dekket med tykke lag av sne og det var fullstendig mørkt på sjøen hele dagen. Utpå ettermiddagen dro kajakkfangerne hjem, den ene etter den andre, bare Nansen uteble. Et par av de andre sa at de trodde de hadde sett et glimt av ham like ved tyskerne³, men at de like hurtig mistet ham av syne. Enhver kan skjønne at vi ble engstelige for at han hadde kommet på avveier mellom de mange små klippene, hvor vi visste at han aldri hadde vært før. Og der er det ikke lett å finne riktig veg, særlig ikke når det er mørkt. Til alt dette kom at det var begynt å blåse fra sydvest. Det fortsatte også å sne. Vi ble mere og mere urolige, og derfor sente vi en båt over til tyskerne for å høre om han var gått i land der. Men det var han ikke. Kameratene hans begynte akkurat å gjøre seg i stand til å dra ut i båt for å lete etter ham, da han endelig kom i land. Han fortalte at han ved middagstid hadde fått inn et skudd på en nise, som han så hadde forfulgt helt til Kangek. Her hadde han på grunn av mørket måttet gi opp jakten og dra hjem. Han kunne ikke fåre vill, sa han, for han hadde et kompas med seg. Sydvesten gikk snart over til kraftig storm,“ slutter Arkaluk dette avsnitt.

„Den 23. november dro samtliga – unntatt Ravna – i bitende kulde på rensdyrjakt til Ameralik. De hadde med seg en grønlender som kjentmann. Etter 18 dager

Fridtjof Nansen.

kom de heldigvis velberget tilbake. De hadde skutt flere dyr, men alle, unntatt ett, gikk tapt under den strevsomme turen. — — — Den nærmeste tiden dro de ikke ut på

noen lengere reise. I julen moret de seg meget, og de var særlig vennlige mot oss grønlendere," forteller Arkaluk.

„Den 22. januar 1889 dro Nansen i følge med legen og noen grønlendere fra Ny Herrnhut i kajakk til Sardlok. Etter at legen vendte hjem, oppholdt Nansen seg som eneste européer, 22 dager i Sardlok. Her var han nødt til å bo i et hus sammen med bare grønlendere. Når været på noen måte tillot kajakfangst, var han med, — ja, selv når det var temmelig dårlig vær. To ganger lyktes det ham å fange en helleflyndre. For den som ikke er særlig sterk er Sardlokernes fiskeplass slett ikke den beste. Det er dypt vann der, og når det er vind blir strømmen voldsomt sterk. Likevel klarte Nansen å trekke fiskene opp av dypet.

Den 12. februar fikk vi ham lykkelig tilbake med nordostvinden, men allerede den 17. måtte han avsted igjen. Denne gang reiste han til Kangek, hvor han riktig skulle ro i kajakk. Da han kom tilbake fortalte han også om en ordentlig tur han hadde vært med på. Jeg ble virkelig sint og ga ham en kraftig irettesettelse, men han svarte bare at han var meget mindre utsatt for fare i dårlig enn i godt vær, for da var han langt mere påpasselig.

— — — Den 4. april reiste Nansen til Kornok og videre mot Nunatarssuak, hvorfra han ville undersøke randen av innlandsisen. Men han kunne ikke nå dit inn, og derfor dro han sammen med to grønlendere fra Kornok til Agpalartok, men her skapte fjordisen slike hindringer at de snart vendte om. De var borte i ti dager. Denne gang var Nansen også ute i kajakk, og de to grønlenderne fra Kornok sa at „han rodde med full kraft såvel langt på natt som når det var stormvær.“

— — — Nansen hadde usedvanlig lett for å lære språket vårt. Selv om det bare var gått 6½ måned siden han gikk i land her, forsto han allerede det meste. Enten han var nede ved stranden og tok imot fangerne når de vendte hjem, eller han var på besøk i husene våre, så talte han grønlandsk uten vanskelighet. Vi forsto ham godt, likesom han forsto oss. Balto hadde meget til felles med Nansen, både når det gjaldt språket og i omgang med oss grønlendere. Vi savnet dem alle, da de var reist hjem. De var så vennlige og pene mennesker at man alltid så på dem med glede. De var også glad for oss, slik at vi betraktet dem nesten som våre egne landsmenn, og derfor besøkte vi dem også så ofte vi hadde lyst. De var heller ikke kresne. Bortsett fra gjæret mat og drikke spiste de alle våre retter, og de forsikret oss om at det smakte dem godt.“

Weleme:

(Weleme var Nansens vært under oppholdet i Kangek i februar 1889).

— — „Neste dag var himmelen like mørk og truende . . . Jeg rådet Nansen fra å dra ut, men han mente at der ikke var noen fare, når han bare dro rundt landet, der

vi bodde. Jeg bestemte meg for å slå følge med ham, og vi satte kursen nordover. En sjelden gang så vi en sky av ærfugl. Da vi så skjøt begge på en gang, fikk vi bare en fugl hver. Ved Igdluerungnerit følte vi de første vindkastene av sydvesten, og den ble snart sterkere. Da vi kom til Agdlit og igjen hadde lagt oss til for å skyte, ble jeg virkelig bekymret, for nå begynte både vinden og havet å rase for full kraft. Da Nansen ikke lenger var uvillig til å dra i land, dreiet vi opp mot vinden og rodde så kraftig vi kunne. Men ved Sarsivik vokste skrekken i meg. Om han kantret ved Kangatsiak (et bratt forberg), ville jeg ikke klare å redde ham, – og hvordan ville ikke min samvittighet da plage meg! Men han trøstet meg med at han var god til å svømme. Da min skrekk var som verst, kom jeg til å vende meg, og – Gud hjelpe! – der bak kom det en kajakk! Det var Simon, naboen vår, som hadde vært ute på selfangst. – – – Simon var ikke mindre redd for turen rundt Kangatsiak enn jeg var, og han forsøkte å overtale Nansen til å gå i land og dra hjem til fots. Men det var jo en lang og ukjent veg, så det endte med at vi alle tre dro rundt Kangatsiak.

Sjøen var stygg, og for ikke å komme for nær kysten måtte vi holde oss temmelig langt utpå. Og der satt Nansen og hadde ikke engang lagt geværet ned i kajakken, og han hadde heller ikke festet harpunen tross denne harde turen i storm og høy sjø. Men vi kjempet oss fram og klarte å komme rundt forberget, før stormen brøt løs for fullt. Da vi endelig var kommet så langt at vi kunne begynne å ro med vinden, begynte han å rope „hurra“ og lo av seg selv, fordi han svettet så skrekkelig om halsen. Det var en helt uforsvarlig tur for en européer, som dessuten ikke hadde sittet i kajakk før denne vinteren. Vi var endda ikke kommet hjem, og vi overtalte ham til ikke å reise videre i kajakk, fordi vinden fra Kekertarssuak roter opp sjøen temmelig stygt. Da Simon helst ville fortsette reisen til sjøs, gikk jeg i land sammen med Nansen for å hjelpe ham med å trekke kajakken over iskanten. – – –

Jeg gledet meg over at Nansen unngikk den ubehagelige sjøgangen i bukten vår. Og Simon og jeg kunne ikke fryde oss nok over at han var kommet velberget fra turen. Men da vi traff ham igjen, sa Nansen at han i høy grad misundte oss, som hadde fått reise helt fram i kajakk,“ slutter Weleme.

Til Arkaluks ord om grønlendernes synspunkter kan vi føye Nansens ord: „Jeg tror gleden ved utsikten til snart å komme hjem blev for flere av oss atskillig blandet med vemoden over å skulle forlate Grønland og dets beboere. Som betegnende for det forhold, grønlenderne og vi stod hverandre til, tror jeg er en ytring, som en kjekk grønlender kom med en dag jeg besøkte ham og hans bror, som jeg hadde ferdes meget sammen med: „Vi hadde det så godt sammen, vi levde sammen som brødre, men nu reiser du tilbake til den ukjente verden derute, du vil muligens snart glemme oss blant de mange mennesker, men vi vil aldri glemme dig.“

Deltakerobservasjon og språktilegnelse.

Ektheten i de iakttakelser som er grunnlaget for de mest levende og velskrevne kapitler i „Eskimoliv“, står lysende klar for oss etter å ha lest grønlendernes nøkterne beretninger.

Mange kulturforskere anser i våre dager språktilegnelse og observasjon gjennom deltakelse som grunnleggende teknikk for den, som vil studere kultur og samfunn blant fremmede folk. Men på det tidspunkt da Nansen levet kajakkfangerens liv sammen med grønlenderne, var dette syn langt fra allminnelig. Innen etnografien var man bare så vidt begynt å vende ryggen til den livsfjerne teoretiserende „skrivebords-etnografi“ til fordel for en kulturforskning, som baserer sine teorier på velkontrollert empiri, innsamlet i marken av etnografen selv. Men det er først utover i vårt århundre at denne orientering har fått sitt gjennombrudd.

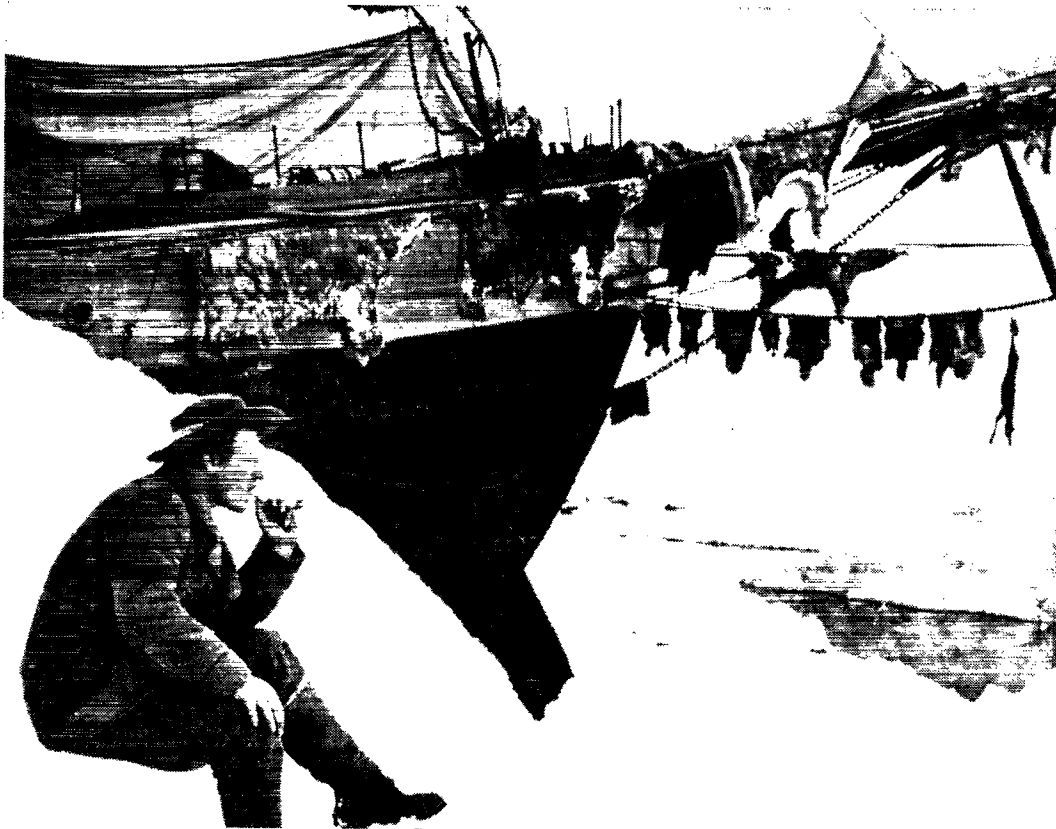
Det er på denne bakgrunn vi skal forstå, hvorfor datidens fremste personlighet innenfor eskimoforskningen, H. J. Rink, etter å ha lest „Eskimoliv“ uttrykte sin anerkjennelse med en blanding av forbauselse over Fridtjof Nansens måte å samle data på under oppholdet blandt grønlenderne.

Av de som har studert grønlenderne, er det ytterst få som har samlet sitt stof ved i bokstavelig forstand å leve sammen med befolkningen. En av de få européere som gjennom meget lang tid deltok aktivt i grønlendernes hverdagsliv, og som i likhet med Nansen lærte seg å bruke kajakk, var presten Otto Fabricius, som virket i Syd-Grønland i slutten av det 18. århundre. Som språkforsker, zoolog og etnograf har han risset sitt navn i Grønlandsforskningens saga. – Det er ingen tilfeldighet at disse to menn, Fabricius⁴ og Nansen, må nevnes blant dem som mest fullstendig og korrekt har beskrevet grønlendernes fangstredskaper og bruken av dem. Begge kunne de sette seg til skrivebordet med den innsikt som kombinasjonen av selvopplevelse og en velutviklet iakttakelsesevne hadde gitt dem.

Om kapitlet „Til havs i kajak“ i „Eskimoliv“ hevdet Knud Rasmussen i 1930⁵, at det til tross for alle moderne Grønlandsforskere er „den mest forstaaende og teknisk set grundigste Skildring af Kunsten at ro i Kajak, der til Dato er givet . . .“

Nansens syn på eskimokulturen.

Nansens syn på eskimoisk kultur er preget av beundring for det lille folks seirrike kamp for å underlegge seg naturen. Under lyset fra tranlampen kunne han i fantasien forestille seg eskimoenes folkevandringer fra vest mot øst. Her smelter friluftsmannens romantiske beundring for hårdførhet og mot sammen med zoologens darwinistisk pregede utviklingssyn: „ . . . jeg saa hvorledes de kjæmpede sig frem og lidt efter lidt udviklede sine sindrige redskaper og sin overlegne fangedygtighed.

Fridtjof Nansen ved »Fram« i isen.

Aarhundreder, ja, tusener gik hen, slegt efter slegt bukkede under i kæmpen, mens andre og sterkere overlevede dem . . .“

Gjennom hele boken går den tanke at eskimoene gjennom denne kamp har oppnådd en tilpasning til naturforhold og resurser som viser at deres kultur representerer en overlegen løsning på de problemer de er stilt overfor. Forfatteren fører dette problem fram med en så gjennomført konsekvens at han har tendens til å forklare nesten alle kulturmanifestasjoner som uunnværlige, eller i alle fall viktige ledd i denne tilpasning.

Selv om Nansen peker på mulige kulturpåvirkninger fra indiansk og asiatisk område, så ynder han å tenke seg de eskimoiske fangstredskaper – som han nærer den største beundring for – som resultater sprunget ut av den langvarige kamp for tilværelsen nettopp innenfor eskimoenes bosetningsområde. Han fant også støtte for dette syn i eskimoforskeren H. J. Rinks teorier, særlig hans forsøk på å oppstille en utviklingsrekke fra fjærpil gjennom blærepil og fram til harpun med fangeblære.

(Jeg bør tilføye at denne tenkte utviklingsrekke er forkastet som uholdbar, av senere forskere). – I eiendommelig kontrast til utviklingssynet, særlig når det gjelder fangstredskaper, står Fridtjof Nansens syn på eskimoens sagn og religiøse forestillinger, hvor han nettopp understreker kulturlånenes store betydning.

Kapitlet „Religiøse forestillinger“, som utgør mere enn en fjerdedel av „Eskimoliv“, røper et kjennskap til folkløse og sagnmotiver som først og fremst må forstås som resultatet av Nansens nære vennskap med den norske folklorist, professor Moltke Moe. Et stort antall notehenvvisninger i boken viser at det er hans opplysninger, som danner grunnlaget for Nansens sterkt overdrevne antakelser om nordboene, som påvirkere av eskimokulturen i Grønland.

Idag kan en kritisk vurdering av „Eskimoliv“s faglige kvaliteter langt fra yte Fridtjof Nansen full rettferdighet. I løpet av de 70 år siden han skrev sin bog har forskningen utvidet vår erkjennelse såvel når det gjelder eskimoisk kulturhistorie, som når det gjelder forståelsen av kultur og samfunn i sin allminnelighet. Hvor Nansen ut fra datidens materiale til eksempel fant det berettiget å anta nordbopåvirkninger, som forklaring på utbredelsen av bestemte sagnmotiver i Grønland, kan vi ut fra et vesentlig fyldigere materiale fremholde utbredelse over Nord-Asia til eskimoene som en langt mere sannsynlig tolkning.

Det opprinnelige eskimoliv.

I forordet til „Eskimoliv“ skrev Nansen at han hadde „forsøgt at nedlægge de indtryk, som eskimoen og hans samfund gjorde paa mig“, men som for å unnskyldte dette overfor leserne, skyndte han seg å forsikre at han hadde „søgt saa meget som muligt at støtte dem ved citater fra ældre forfattere.“

Nansen strebet etter å tegne et mest mulig fullstendig bilde av hva han oppfattet som det opprinnelige og egentlige eskimoliv. Det var derfor på de felter, hvor kontakten med européerne i sterkest grad hadde brutt ned dette liv at han tydde til eldre forfattere. Det er da først og fremst de kapitler, hvor han behandler samfunnsforhold og religiøse forestillinger, som er rikeligst forsynt med sitater fra litteraturen. Ut fra en ny tids etnografiske orientering kunne vi ønske at forfatteren hadde latt „Eskimoliv“ helt og holdent bli boken om sin egen opplevelse av vestgrønlandernes tilværelse i slutten av det 19. århundre, istedet for å la den belaste med de mange sitater.

To av de gamle forfattere Nansen oftest siterer, er misjonæren Hans Egede og kjøpmannen Lars Dalager. Egede benyttes nok som etnografisk kilde, men oftere fordi han med sine fordømmer og hele sitt kulturhovmot er Fridtjof Nansens uttalte motsetning. Dalager derimot, både fordi han på et tidlig tidspunkt hadde gitt

et vesentlig bidrag til forståelsen av sosialt liv blant grønlenderne, og fordi han med sin utpregede respekt for deres kulturelle egenart er en mann etter Nansens hjerte. Ved at han støttet seg så meget til Dalager skal Nansen – sammen med bl. a. H. J. Rink – ha sin del av æren for å ha bragt kjennskapet til denne humørfylgte og tolerante skribent ut til en ny tids mennesker⁶.

Den grønlandske bakgrunn for Nansens appell.

Eskimoene sto for Nansen som selve den mest fullkomne virkeliggjørelse av begrepet „fangstfolk“. Når han drastisk betegnet grønlenderne som „et synkende folk, som kanskje ikke staar til at redde, da det allerede er stukket af vor civilisations giftige braad“, så var bakgrunnen den at Nansen anså praktisk talt enhver européisk påvirkning, som en vederstyggelighet, fordi den forstyrret den tilpasning til omgivelsene som fangstfolket gjennom årtuseners kamp hadde oppnådd. Ut av denne tanke er selve hensikten med „Eskimoliv“ vokst fram, slik den uttrykkes allerede i det gripende forord:

»Men hvergang jeg saa en lide eller bukke under for all den elendighed, vi har paaført dem, da blev den levning af retfærdighedsfølelse, som endnu findes i de fleste af os, oprørt til harme, og jeg blev fyldt af et brændende ønske om at kunne brøle sandheden ud over verden...«

Mens Nansen utførlig beskriver „det opprinnelige eskimoliv“, slik han selv opplevet det eller slik Dalager og andre hadde tegnet det ned, så er det interessant å merke seg at de forhold i den grønlandske hverdag, som er selve årsaken til hans flammende appell, er gjenstand for en forholdsvis summarisk behandling. Dette har utvilsomt hos enkelte lesere etterlatt et inntrykk av overdrivelse, som forfatteren kunne ha oppveid ved større utstrekning å øse av erfaringsmateriale, som han utvilsomt satt inne med.

Men påstanden om at Nansen malte situasjonen i alt for mørke farger, er en myte, som burde vært skrinlagt for lenge siden. Det får være nok å vise til danske forfattere, som den ubestridelig saklige H. J. Rink og den mere temperamentsfulle H. E. Bluhme, som henholdsvis i 1862 og 1865 tegnet et så rystende bilde av forholdene i Vest-Grønland at Fridtjof Nansens framstilling blekner i sammenlikning.⁷

Jeg tror vi bedre kan forstå det følelsesmessige engasjement i Nansens appell, ved å se hvilke inntrykk forholdene i kolonien Godthaab etterlot hos en annen Grønlandsfarer, løytnant V. Garde⁸, bare fem år før Nansen kom dit:

»... den er en af de sletteste Kolonier i Landet. At Kolonien er »slet« vil sige, at Grønlænderne der ere gjennemgaaende daarlige Sælhundefangere og fattige, og at der derfor ingen synderlig Indhandling af det grønlandske Hovedprodukt, Sælhundespæk, er.

Grunden til, at Beboerne ere mere reducerede end andetsteds, er den, at de her have været længst i Berøring med Evropæerne, og disses Nærværelse har ingen gavnlig Indflydelse paa Grønlænderne. De faa Smag for Civilisationen, dens gode Sider kunde de ikke naa, derfor tage de saa meget ivrigere imod dens daarlige og let tilgængelige Sider. De hengive sig til Nydelsen af Kaffe og Tobak med en Li-

denskab, som trodser al Beskrivelse: det koster Penge. For at faa disse sælge de alt: de Skind, de skulde lave Klæder og Baade af, det Spæk, de skulde Spise og blive fede af og brænde i deres Lamper, og ofte det Fuglevildt og Sælhundekjød, de skulde leve af, Godthaab lever for Øjeblikket paa sine »Udsteder«, de smaa Stationer, der ligger længere borte fra selve Kolonien, og hvor Grønlænderne endnu drive Sælhundefangsten og forstaa at holde Maade med Luxusartiklerne, Beboerne af Kolonien leve mest som Tjenestefolk hos danske Familier og som Arbejdere i den kgl. Handels Tjeneste, og medens Grønlænderne ved de bedre Steder saa godt som alle have Kajak, mangle her en Mængde af Mændene dette uundværlige Stykke, de, der have det, benytte det mest til at ligge og fiske i paa Fjorden«.

Dette var inntrykk også Fridtjof Nansen mottok i den grønlandske hverdag. På den ene side utstedene, hvor fangstlivet utfoldet seg i det vesentlige på tradisjonelt grunnlag. På den annen side kolonien med fangsterhvervets forfall og en begynnende proletarisering av befolkningen, – for Nansen et sørgelig bilde på skadevirkningene av den europeiske innflytelse. Den kontrastrike bakgrunn vi nettopp har rullet opp, kan kanskje hjelpe oss til større objektivitet, når vi igjen – i en tid med andre forutsetninger – skal veie den sannhet den unge Fridtjof Nansen ville rope ut til verden.

„Eskimoliv“ – et angrep på Danmark?

Det har vært hevdet at „Eskimoliv“ må oppfattes som et angrep på Danmark. Dette er mildt sagt en forbausende misforståelse. La oss bare se på ett av de mere generelle utsagn om dansk Grønlandspolitikk:

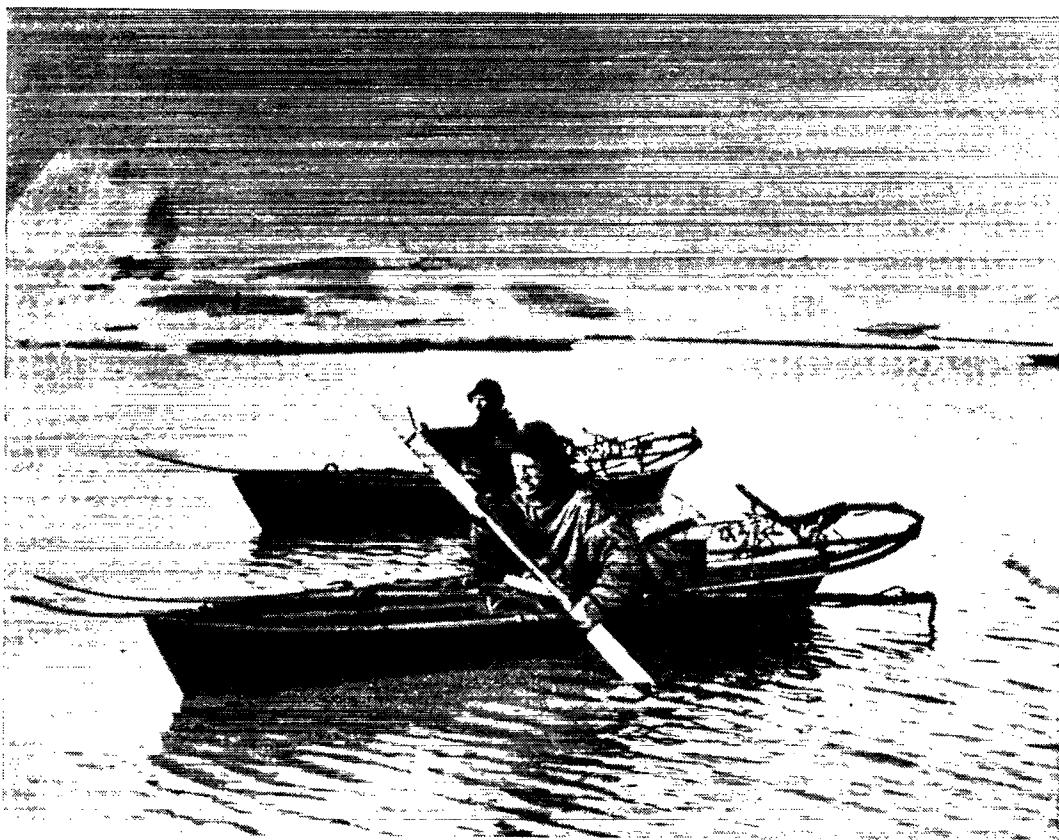
»Europæernes forhold ligeoverfor grønlænderne er i mange henseende enestaaende, idet disse har været lempeligere behandlet end noget andet naturfolk, som har været udsat for vore civilisationsforsøg. Den danske regjering fortjener i sandhed verdens høieste anerkjendelse for sin optræden i denne henseende, og det var kun at ønske, at andre stater ville følge det her givne eksempel. De indfødtes virkelige vel har været et ikke uvæsentlig hensyn i dens handlemaade, og man kjender neppe noget andet jagtfolk, som er kommet i saa sterk berøring med civilisation og kristendom og har holdt sig saa godt og saavidt længe«.

Uansett hva Nansen mente om detaljspørsmål i den danske Grønlandspolitikk, så berømmet han i „Eskimoliv“ en av dens hjørnестener: avsperringssystemet, den kontrollerte og begrensede kontakt.

Med utgangspunkt i sine spesielle grønlandske erfaringer var det selve det verdensomspennende kolonisystem Nansen angrep i „Eskimoliv“. Misjonsvirksomhet betraktet han som et av kolonisystemets viktigste våpen, og den ble da også gjort til gjenstand for en bitende kritikk. – Selv om man kan slå fast at boken ikke er et angrep på Danmark, så hadde Nansens kritikk adresse til ethvert land som hadde kolonier, og i den forstand også Danmark.

Grønlandssaken

De for sin tid meget radikale tanker Nansen i 1891 la fram, hadde mere enn ungdommelig følsomhet som grunnlag. De sprang ut fra de dypeste kilder i hans livssyn, og de gjentas i samme skarpe form også av den aldrende Fridtjof Nansen. Under den

Fridtjof Nansen og Hjalmar Johansen ved Franz Josef Land.

dansk-norske Grønlandsstrid skrev han i 1924 en avisartikkel⁹, hvor hensynet til grønlenderne fullstendig overskygget hensynet til hva man anså som sakens „politiske realitet“. For en karakter som Nansen betød det intet at hans standpunkter gjorde ham upopulær, ikke bare i Danmark men særlig blant den aktivistiske del av hans egne landsmenn. – Om hovedspøragsmålet, om Grønland bør tilhøre Danmark eller Norge, sier Nansen:

»Efter min mening tilhører den bebodde kyst av dette store land ikke med rette noen av dem. Landets rettmessige eiere er eskimoene; og deres interesser er det som skulde være de avgjørende. Det beste og riktigste som både dansker og nordmenn, og andre folkeslag med, kan gjøre, om det var mulig, vilde være å holde sig borte, og la eskimoene leve i fred uten européisk innblanding.

Det er en gammel og sikker erfaring, at når et jegerfolk kommer inn under innflytelse av den hvite rase og dens »kulturarbeide«, vil det før eller senere ødelegges og til slutt bukke under.«

Det er forbausende liten forskjell på dette utsagn og den konklusjon han 33 år tidligere skrev til „Eskimoliv“. Før han tar opp til diskusjon de muligheter som kan

komme på tale i en praktisk løsning av tvisten, finner han grunn til å understreke hensynet til befolkningen som et ufravikelig grunnlag, når det er tale om det bebodde Grønland.

De danske anstrengelser for å få suvereniteten over Øst-Grønland anså han som „den rene forfengelighetssak“. Når det gjaldt Vest-Grønland, ville han se det som en nasjonal ulykke om Norge plutselig skulle overta styret. Han så ingen annen utveg for å beskytte befolkningen „enn et monopol-styre av landet i en eller annen form, noe i likhet med det danske“. Visst var ikke det danske system fullkomment, og det hadde ikke kunnet hindre at befolkningen var gått tilbake i sine ytre livskår, og levde dårligere nå [1924] enn da Hans Egede kom til landet. Men med sin utpregede sans for saklighet minner Nansen om et forhold som nok har medvirket til denne nedgang, nemlig at selen „er avtatt i mengde på grunn av européernes og amerikanernes intense rovfangst av den i yngletiden“. Og ble det fri adgang til å drive handel og annen virksomhet i landet, så hadde han ingen gode forhåpninger for framtiden.

At Fridtjof Nansen gjennom hele livet i hovedsaken holdt fast ved de synspunkter han hadde lagt fram i „Eskimoliv“, bekreftes igjen i 1928 i det forord han da skrev til den kanadiske etnograf Diamond Jenness' bok fra koppereskimoene¹⁰. „La det ikke være noen tvil om det,“ sier Nansen, „også disse eskimoer er dømt til undergang, hvis det ikke blir gjort noe effektivt for å beskytte dem.“ Etter å ha tegnet et dystert bilde av utviklingen i område etter område, hvor befolkningen ble overlatt til private handelsmenn, krever han at man straks skal gå løs på problemene med mot og ansvar og ikke la private ta hånd om utviklingen. Et system som det danske i Grønland, ser han som den eneste mulige løsning.

Som nevnt finner vi de fleste av synspunktene fra „Eskimoliv“ igjen i den eldre Nansens uttalelser. Den eneste viktige forskjell er at han etter hvert vurderer problemene mere nyansert og realistisk, og ikke lenger ser fangstfolkets kulturelle og fysiske utslettelse som nærmest uunngåelig, slik han gjorde det i 1891. Men som betingelse for å unngå katastrofen, krever han at kontakten er offentlig kontrollert og begrenset.

Mandatspørsmålet.

Bak Nansens appell i „Eskimoliv“ lå det en bitter resignasjon: kolonifolkenes ulykkelige skjebne er fremholdt fra mange hold, „men det har intet forandret“. Og vi kan neppe hevde at hans innsats den gang fikk praktiske virkninger.

I sine senere leveår fikk han imidlertid, som norsk utsending til Folkeforbundet, anledning til å gjøre en innsats med stort praktisk perspektiv for de folk, som var dominert av européerne.

Som et kompromiss mellom maktpolitikken og en – stort sett tapende – idealisme, som den amerikanske president Wilson sto som eksponent for, ble det ved fredslutningen etter første verdenskrig besluttet at fiendemaktens kolonier, i stedet for å tilfalle de seirende stormakter, skulle administreres av disse som „mandatområder“, under tilsyn av et særlig organ i Folkeforbundet. Administrasjonen skulle fremme en sunn utvikling med sikte på en gradvis overgang til selvstyre for de tidligere kolonifolkene.

Gjennom en årrekke satt Nansen som medlem – og flere ganger som formann – i en underkomité for mandatspørsmål. Mens skeptikerne omtalte mandatsystemet som hykleri og gammel kolonialisme i nye klær, hilste han det som et viktig skritt på veien mot en lykkeligere verden. Han understreket fra Folkeforbundets talerstol at verdensorganisasjonen ikke minst ville bli bedømt ut fra sin vilje og evne til å løse dette spørsmål.

Referatene av Nansens taler i Genève lar ingen i tvil om at forholdet mellom mandatmaktene og Folkeforbundets kontrollorgan ofte bød på friksjon. I 1924 stilte han krav om full offentlighet om rapportene fra mandatmaktene, og han klaget over at underkomitéens arbeid ofte ble oppfattet som en utidig innblanding i maktenes anliggender.

I 1926 var Nansen en av dem som kraftigst talte til fordel for slaveri-konvensjonen. „Dere har sikkert alle,“ sa han, „en pinlig følelse ved tanken på at det enda finnes slaveri i verden, og vi må være glad over å vite at Folkeforbundet har påtatt seg å gjøre slutt på denne forbrytelse mot menneskeheten.“ Ved samme anledning klaget han over at de spørsmål man under forundersøkelsene hadde stilt de forskjellige makter, ikke alltid ble tilfredsstillende besvart. I forbindelse med en rapport om importen av alkohol til mandatområdene tok Nansen også kraftig til orde, og han hevdet at dette spørsmål krevet Folkeforbundets øyeblikkelige oppmerksomhet.

Selv om Fridtjof Nansen i sine eldre år så med større optimisme på de fargede folks framtid, så aner man i referatene av hans innlegg i Folkeforbundet utover i 1920-årene en stigende bekymring for at de prinsipper, som lå til grunn for mandatsystemet, kanskje ikke ville bli realisert. Mest foruroligende fant han problemet med å skaffe kapital til utviklingen av de tilbakeliggende områder i verden, og han foregrip her de tanker, som idag ligger til grunn for det verdensomspennende arbeid for „utviklingslandene“. Han talte for at de tidligere koloniområders resurser måtte søkes utnyttet til gagn for befolkningen. Mandatsystemets hovedprinsipp var, hevdet Nansen, innrømmelsen av at „de tilbakeliggende folks velferd er en hellig oppgave for sivilisasjonen.“

I dagens Grønland ser vi forsøk på å virkeliggjøre en velferdsideologi, som var utenkelig den gang Nansen skrev „Eskimoliv“. Mangt av det i Grønland som opp-

rørte ham, er allerede gått over i historien. Ved å vende blikket utover og rope til kamp mot kulturhovmot og intoleranse overalt i verden, ga Fridtjof Nansen sin bok perspektiv langt ut over aktuelle grønlandske forhold. Hans kamprop har bud også til vår tids mennesker.

NOTER

- 1) Trykt i tidsskriftet „Naturen“, Bergen 1888.
- 2) Disse to beretninger ble opprinnelig trykt på grønlandsk i „Atuagagdliutit“, men da dette ikke har vært tilgjengelig under arbeidet, har jeg som grunnlag for min gjengivelse benyttet Signe Rinks oversettelse til tysk for tidsskriftet „Das Ausland“, Stuttgart 1893.
- 3) Sikter til de herrnhutiske misjonærer ved Ny Herrnhut.
- 4) O. Fabricius: „Nøiagtig Beskrivelse over alle Grønlændernes Fange-Redskaber ved Sælhunde-Fangsten“, Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, Vol. V, København 1810. – Og i samme serie hans: „Nøiagtig Beskrivelse over Grønlændernes Landdyr-, Fugle- og Fiskefangst“, Vol. VI, 1818.
- 5) Knud Rasmussen: „Manden uden Retræte-Linier“, „Samtiden“, Hefte 6, Oslo 1930.
- 6) Lars Dalager: „Grønlandske Relationer“, København 1752. (Ny utg. i Det grønlandske Selskabs Skrifter, Vol. II, København 1915).
- 7) H. J. Rink: „Om Aarsagen til Grønlændernes og lignende, af Jagt levende, Nationers materielle Tilbagegang ved Berøringen med Europæerne“, „Dansk Maanedsskrift“ 1862, Ekstrahefte, København 1862.
H. E. Bluhme: „Fra et ophold i Grønland“, København 1865.
- 8) G. Holm & V. Garde: „Den Danske Konebaads-Expedition til Grønlands Østkyst“, København 1887, p. 36.
- 9) Fridtjof Nansen: „Grønlands-saken“, „Tidens Tegn“, 22. februar 1924, Oslo.
- 10) Diamond Jenness: „The People of the Twilight“, New York 1928.
- 11) Jeg skylder lektor Bernhard Ragvin takk for velvillig assistanse ved gjennomgåelsen av referatene fra Folkeforbundets forhandlinger.